

Femtio år med Justitia

GÖRAN LUTERKORT

Först några ord om mina funderingar om valet av yrke. Året är 1944. Det var ingen direkt brådska med beslutet ty närmast väntade värnplikten.

Ett lockande yrke var diplomatens, ytterligare ett var journalistens men journalistyrket var för 70 år sedan ett underbetalt och undervärderat yrke. Jag minns ett uttalande av min morfar när min eventuella journalistbana kom på tal: »Ja ja, om du blir sådan som Alfred Östel!» (Svenska Dagbladets korrespondent i London och sannolikt den mest ansedde tidningsmannen i landet på den tiden). Men det blev juridik mera av tradition än av lust, ty jag visste inte mycket om juridik och kände knappast några jurister. I min hemstad Sundsvall fanns visserligen ej mindre än tre domstolar men jag minns inte att jag besökte någon av dem, förrän en gång då den ryktbare Ragnar Gottfarb kommit till stan för att biträda en affärsman som överträtt en av de talrika lagar som under krigstiden begränsade köpmäns rörelsefrihet.

Alltså: juridik och Uppsala fick det bli. Jag måste dock erkänna att jag under mina uppsalaår inte blev någon entusiastisk student. Jag tyckte studierna var torra, professorerna ännu torrare och det hela uppriktigt sagt ganska trist. Hur jag senare utvecklades till en entusiastisk advokat är för mig faktiskt en gåta, men märkligare ting har väl hänt.

I Uppsala ägnade jag mig åt kår- och nationsliv och – framförallt – studentteatern, där jag var mycket aktiv och, om jag får säga det själv, ganska framgångsrik. I studentteatern lärde jag känna många studenter som senare skulle låta mycket tala om sig, Hans Blix, Per Gedin och Sigrid Kahle m.fl. Studentteatern berikade mitt liv och grundade ett livslångt intresse för kultur. Men leken – för mig var det faktiskt mycket av en lek – måste en dag få ett slut. Jag blev jur kand på våren 1950 och var fortfarande villrådig beträffande den fortsatta yrkesbanan. Redan tio dagar efter studentexamen påbörjades vad som skulle bli en två år lång värnplikts-tid vid kavalleriet. Under den tiden mognade beslutet att bli jurist även om jag fortfarande undvek den »egentliga» juridiken. I stället praktiserade

jag på Svenska Handelskammaren i Paris och därefter på Sveriges Ambassad i London för att känna mig för beträffande diplomatyrket.

Efter London var det nu äntligen dags för ett beslut. Efter mycket vanda bestämde jag mig för att avstå från diplomatdrömmen och återgå till den »vanliga» juridiken. Jag sökte in som domaraspirant vid Stockholms Rådhusrätt. Efter ett kortare mellanspel på Arbetsgivarföreningen var jag sedan mogen för det yrke som skulle bli mitt sista och livsvariga: advokatens.

Min första chef hette Wilhelm Kjellström.

Wilhelm, som var i 65-årsåldern när jag blev hans biträdande jurist, var en framstående affärsadvokat särskilt inriktad på avtalsjuridik, men också en framstående konfliktlösare och rådgivare åt bolagsstyrelser och affärsmän.

Advokatbyrån, som den tedde sig år 1953, skulle knappast finna nåd inför dagens rationella och datoriserade advokatgeneration: akterna låg på stolar och bord, lokalerna var dammiga och inrökta. I gengäld var disciplinen strikt, tilltals- och umgängesformerna formella liksom skriftspråket i brev och inlagor.

Här gör jag en avvikelse för att berätta en smula om advokatyrkets ursprung och utveckling. Yrket har sina rötter i det antika Rom. Ordet *advocatus* betyder som de flesta av er säkert vet En som är tillkallad, dvs. för att hjälpa en annan individ i en rättslig angelägenhet. Talekonsten var som bekant högt utvecklad och ansedd i de högre kretsarna i det antika Rom. Ett sätt att utöva talekonsten var att biträda människor inför domstolar och myndigheter. I Rom utvecklades ett system som gick ut på att män ur de förnämsta klasserna åtog sig att hjälpa och beskydda enklare människor som inte kunde föra sin egen talan. De som på det sättet fick en talesman kallades klienter och talesmannen för patronus. Till saken hör att patronus aldrig fick någon betalning av klienten – det ansågs stå över patronus värdighet. Hans belöning bestod i den berömmelse och den framgång han kunde skaffa sig genom talekonst. Framgångarna kunde i sin tur befrämja patronus politiska karriär.

Ur det antika systemet utvecklades med tiden ett professionellt advokatstånd. Utvecklingen skedde med olika hastighet och på olika sätt i skilda länder och kulturer. På kontinenten och i England fanns redan på medeltiden en typ av advokater som påminner rätt mycket om våra tiders yrkesmän. Någorlunda likartad var utvecklingen i Skandinavien, även om det dröjde till 1600-talet innan exempelvis Danmark fick ett lagstadgat advokatväsende. Men begreppet Skandinavien innefattar i detta sammanhang inte Sverige och det svenska Finland.

Härmed förhöll sig på följande sätt.

Sverige har som ni vet alltid haft ett fritt bondestånd och ett jämförelsevis fritt

samhällsliv, även om det lydde under en stark överhet. Ett välbekant uttryck är »svenska folkets urgamla rätt att sig beskatta». Man kan säga att den rätten motsvarades av en lika gammal rätt för varje man att föra sin egen talan inför domstol och i sista hand gå ända till konungen med sina ärenden. Denna tanke genomsyrade lagstiftarna genom seklerna. Man tyckte helt enkelt att det var onödigt med advokater – folk kunde klara sig själva inför domstolarna. Ända in på 1800-talet var ett argument att de svenska lagarna var så enkla och lättbegrip- ligen att redan av det skälet advokater var onödiga.

Många domare var motståndare till ett reglerat advokatväsende. Domarna var mäktiga män och ville inte ha någon konkurrens i domsalen, där skulle de vara kungar. Synsättet hängde i sin tur samman med det rättegångssystem, det s.k. inkvisitoriska systemet, som gällde i Sverige kan man säga ända till 1948. Ordet får inte misstolkas. Ordet inkquisition betyder i detta sammanhang att det var domaren som ledde hela processen, ställde alla frågor, hörde alla vittnen etc. Åklagare och parter hade egentligen ingen talan och advokater förekom sällan och när de förekom, var det få som brydde sig om vad de sa. Det som vi nu kallar offentliga försvarare i brottmål kom först i början av 1900-talet in i vårt rättssystem, men det fanns också andra faktorer som stod i vägen för ett ordnat advokatväsende. Eftersom det inte fanns någon yrkesutbildad och seriös advokatkår att tala om så var folk som trots allt behövde hjälp i rättsliga angelägenheter hänvisade till ofta okunniga och ibland grovt ohederliga s.k. brännvinsadvokater. Så här löd ett stycke ur den Nya lagberedningens betänkande 1884:

Det svenska sakförareväsendet erbjuder deremot en verklig sorglig anblick. Hvad underrätterna angår, äro städernas domstolar och särskildt hufvudstadens mer än tillbörligt hemsökta af ett antal sk sakförare af underhaltig beskaffenhet så väl i moraliskt som juridiskt hänseende. – – – En närmare beskrifning på den antydda kategorien af personligheter, som sålunda idka handteringen att föra andras talan inför rätta, är emellertid lika öfverflödig som motbjudande. Sakförhållandet lär ej kunna bestridas, och dess menliga följder i främsta rummet för parterna sjelfva och vidare för domstolarnes arbete ligga äfven i öppen dag. Sakförareyrket har såsom sådant kommit i allmän missaktning. Den stora mängden känner knappt till andra sakförare än de i bästa fall tvertydiga personer, som med en betecknande benämning kallas »brännvinsadvokater». De hederlige och skicklige sättas i skuggan af de dålige, och äfven domstolarne föranledas kanske stundom att till yrkets idkare i allmänhet utsträcka den motvilja en del bland dem uppväckt. Under trycket af denna ogynnsamma ställning lida emellertid de män af heder och bildning, hvilka oaktat svårigheterna och obehagen egnat sig åt yrket. Ofta inträffar äfven att jurister, som på grund av studier och anlag skulle

kunna blifva framstående sakförare, sakna mod att under nuvarande förhållande beträda en bana, der så många svårigheter och så litet erkännande äro att förvänta.

Den hårda domen från lagberedningen blev utgångspunkten för ett omfattande reformarbete som ledde till grundandet av Sveriges Advokatsamfund 1887 samt slutligen till de bestämmelser i 1948 års Rättegångsbalk, i vilken ett särskilt kapitel handlade om advokatens rättigheter och skyldigheter. Bl.a. stadgades att endast den som är ledamot av Advokatsamfundet får benämnas advokat. Samfundet har antagit regler om god advokatsed och dessa övervakas av samfundets styrelse och disciplinnämnd. Överträdelse kan leda till erinringar, böter och – i grova fall – till uteslutning ur samfundet. Idag har vi alltså ett strängt kontrollerat advokatväsende – antagligen ett bland de strängast reglerade i Europa.

Tillvaron som advokat tilltalade mig från första stund. I yrket fick jag utlopp för de talanger som jag hade, eller åtminstone trodde mig ha: lusten att tala, lusten att skriva och lusten att umgås med och arbeta med mina medmänniskor. Det låter romantiskt och är det måhända också. Det är som jag ser det ett obestridligt faktum att yrket ger oerhört starka livsvärden åt sina utövare. Naturligtvis finns det också olägenheter och problem. För den som arbetar som egen företagare – och det gör ju de flesta – saknas garantier för en jämn och någorlunda oberoende ekonomi. Det gäller att ligga i och arbeta, helst inte drabbas av personliga problem och framförallt vara frisk. När jag började i yrket fanns visserligen vissa sjukförsäkringar men det var fråga om ganska höga premier, framförallt vid långtidssjukdom. Sjukdom medförde givetvis också betydande risker för bortfall av klienter och arbetstillfällen. Dessbättre har jag haft turen att slippa sådana problem; jag har kunnat arbeta praktiskt taget varje dag under min långa yrkesbana och också haft en någorlunda jämn tillgång till arbetstillfällen.

Jag nämnde något om yrkets utveckling mot allt mera utbredd specialisering. Numera söker sig unga jurister gärna till större advokatbyråer där inom organisationens ram olika specialiteter kan utvecklas. Det blir då naturligtvis fråga om en mera lönsam hantering än den som tidigare generationers allmänpraktiserande advokater kunde uppnå. Själv har jag aldrig tillhört någon stor sådan organisation utan snarare arbetat som »enmansbyrå», med åren visserligen förstärkt av några trogna kompanjoner. När jag om några år kommer att lämna advokatbyrån vågar jag hoppas på att besättningen skall ha vuxit så att byrån åtminstone kommer att drivas av mellan fem och tio delägare.

Den tilltagande specialiseringen i yrket är naturligtvis av godo för klienterna. Specialiserade yrkesmän – advokater eller andra – kan uträtta ett effektivare ar-

bete för sina uppdragsgivare än de som har att bevaka ett flertal kanske vitt skilda områden av juridiken.

Men trots dessa invändningar valde jag att vara allmänpraktiserande advokat. Jag har sysslat med det mesta inom juridiken med undantag av vissa strängt avgränsade områden som t.ex. sjörätt, gruvrätt, expropriationsrätt etc. Om man bortser från sådana snäva specialiteter har jag alltså lagt min näsa i blöt på många områden. Det började med brottmål, ofta av enkelt slag, fortsatte med familjerätt för att så småningom komma över på mer avancerade områden som olika grenar av affärsjuridik, skadeståndsrätt och immaterialrätt, dvs. läran om varumärken, litterär och konstnärlig upphovsrätt m.m.

Detta intresse grundade sig egentligen mera på mitt allmänna intresse för journalistik – jämför min tidigare dragning till journalistyrket. Av någon anledning, jag vet numera inte riktigt vilken, kom jag tidigt att biträda ansvariga utgivarna för ett stort antal tidningar. Området intresserade mig inte bara för juridikens skull utan för de många samhällseliga och politiska aspekter som mediavärlden erbjuder. Jag skall här inte göra någon hemlighet av att de flesta uppdrag jag hade på området gällde försvar för ansvariga utgivare som var stämnda till domstol för att artiklar i deras tidningar skulle innefatta förtal enligt tryckfrihetsförordningen. Till saken hör att min uppgift ärligt talat var ganska lätt såtillvida att både grundlagen och andra lagar ger ett omfattande skydd för yttrandefriheten.

Envar vilken blivit förtrott att döma över missbruk av tryckfriheten – bör därvid städse hava i åtanke att tryckfriheten utgör grundval för ett fritt samhällsskick.

Därtill kommer att själva processordningen med en jury av lekmän som ofta är utslagsgivande för målens utgång gör att det är betydligt lättare att vara försvarare för en ansvarig utgivare än ombud för den som känner sig förtalad.

Från detta rättsområde kan jag berätta om ett stort antal fall. Ett fall som är belysande för rättspraxis är det som handlar om den s.k. Lundahl-ligan. Saken var den att två journalister vid Expressen i stort uppslag med artiklar i tidningen berättade om att en kriminell sammanslutning med nazistisk anstrykning hade planerat en statskupp i Sverige. Bevisningen bestod bl.a. i att sammanslutningens högkvarter på Birger Jarlsgatan i Stockholm hade visat sig innehålla ett antal nazistiska och antisemitiska symboler. Man hade även funnit vapen. Fynden från föreningslokalerna visades upp av rikspolischefen och hans medhjälpare. Bilden av dessa bevis för brott inflöt i fotografier i Expressen. Det s.k. avslöjandet föranledde artiklar i praktiskt taget alla större tidningar i landet. Senare vi-

sade det sig att uppgifterna om en statskupp m.m. var grovt överdrivna, även om sammanslutningens nazistiska karaktär var uppenbar.

Ledaren för den påstådda statskuppen, Björn Lundahl, stämde alla tidningar som hade beskrivit den s.k. statskuppen och infört bilder om densamma. Jag anlätades som försvarare för de ansvariga utgivarna och kom i den egenskapen att »turnera» vid ett stort antal domstolar i landet. Ansvariga utgivarna – med ett undantag – friades på den grunden att juryn i samtliga fall ansåg att tidningarna hade haft »skälig grund» för publiceringen, eftersom rikspolischefen uppenbart hade stött misstankarna.

Ett annat område som mest av tillfälligheternas spel kom att intressera mig var skadeståndsrätten inom det medicinska området. På 1970-talet förekom ett antal uppmärksammade mål rörande skadestånd på grund av biverkningar av medicinska preparat, exempelvis preventivmedel, bedövningsmedel m.m. Skadestandsfrågorna var mycket komplicerade både ur medicinsk och ur juridisk synpunkt. Ett stort antal medicinska experter inkallades som vittnen och sakkunniga och för mig som advokat gav det naturligtvis en extra krydda åt tillvaron att få träffa dessa prominenta företrädare för den medicinska vetenskapen. Därtill kom att skadeståndsrätten på detta område är mycket komplicerad och att målen ofta fördes om inte alltid till Högsta domstolen, så dock alltid till Hovrätten.

Det mest uppmärksammade målet på detta område som jag varit engagerad i var det s.k. Kontrast U-målet. Kontrast U, som tillverkades av läkemedelsbolaget Leo i Helsingborg, hade under ett trettioårigt år använts som s.k. kontrastmedel i samband med röntgenundersökningar. På sommaren 1972 inträffade ett egendomligt sammanträffande av biverkningar i det att fem patienter som i Malmö varit föremål för röntgenundersökning inom en kort tidsperiod hade drabbats av skador på den nedre delen av ryggraden, s.k. cauda equina-besvär – sjukdomar som medför svåra lidanden.

De fem patienterna stämde Leo och yrkade skadestånd på grund av de sjukdomar de drabbats av. Målet behandlades vid Helsingborgs tingsrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge och slutligen av Högsta domstolen. Ett stort antal medicinare inkallades som sakkunniga på ömse sidor i rättegången. Det skulle ta alltför lång tid för mig att utveckla de argument som framfördes på ömse sidor och jag nöjer mig därför med att redogöra för »kärnan» i Högsta domstolens dom.

Förevarande mål åskådliggör de svårigheter som parter och domstolar kan ställas inför. Som huvudregel beträffande bevisbördan gäller att det åligger den skadelidande att visa sambandet mellan skadan och produkten. — — I mål av denna art

liksom i jämförliga sammanhang ter sig därför en lindring av beviskravet påkallad. — — — Det får anses att den skadelidande i sådana fall fullgjort sin bevisbörda beträffande ett visst orsaksförlopp om detta framstår som klart mer sannolikt än någon förklaring till skadan som lämnats av motsidan och därtill även är sannolikt med hänsyn till omständigheterna i målet.

Till detta kan läggas att processandet i de tre domstolarna hade pågått i bortåt 60 dagar, varav 24 dagar enbart i Högsta domstolen under en tidrymd av två månader.

Här kan det vara på plats att redovisa några fakta beträffande de radikala förändringar i rättslivet som hade inträffat några år innan jag blev advokat. Den svenska processrätten hade sedan århundraden präglats av »den skriftlig – protokollariska» principen. Enkelt uttryckt betyder detta att vid en domstol tillgick det så att parterna ingav skrifter till domstolen i vilka de framställde sina yrkanden och invändningar. Även vittnesmålen presenterades i skriftlig form, som regel i form av berättelser som avgivits hos parternas ombud och då ofta helt eller delvis språkligt formulerades av ombuden. Ofta ingavs ett flertal sådana inlagor och vittnesberättelser. Med stöd av detta material avkunnades en dom. Det säger sig självt att detta förfarande knappast var befordrande för rättssäkerheten. Saken blev inte bättre av att det sedan lång tid tillbaka inte fanns någon kår av juridiskt utbildade advokater och det fanns inte något rättsligt skydd för advokattiteln.

Det protokollariska systemet varade ända till 1948 då vi fick den rättegångsbalk som nu med smärre ändringar ännu gäller. Rättegångsbalken bygger på samma principer som sedan länge tillämpats i de flesta länder med ett ordnat rättegångssystem, t.ex. England, Frankrike, USA och de skandinaviska länderna. Principerna är:

Muntlighet
Koncentration
Omedelbarhet

I korthet innebär detta följande. Parterna i en rättegång skall uppträda personligen, eventuellt biträdda av en advokat. Även vittnen skall höras personligen inför domstolen. Onödiga uppskov skulle inte förekomma.

Låt mig sammanfatta intrycken av mina fem decennier med yrket.

Jag vet inte hur många som uppriktigt och reservationslöst kan säga att de älskat sitt yrke. Säkert är emellertid att jag hör till den skaran. För den som

tycker om att arbeta med människor, uttrycka sig skriftligt och muntligt och öva sig i konsten att övertyga kan jag inte finna något lämpligare yrke. Därtill kommer att yrket i huvudsak åtnjuter högt socialt anseende – även om en flora av anekdoter möjligen skulle kunna bidra till en motsatt uppfattning hos allmänheten. Berömd är t.ex. fransmannen Daumiers berömda teckning av advokaten som skrider nedför trapporna i Palais de Justice tillsammans med en hukande kvinna som uppenbarligen förlorat sitt mål. Advokaten säger: »Madame, ni har förlorat ert mål men ni har å andra sidan haft tillfredsställelsen att höra mig tala».

Det blev alltså 50 år med Justitia. Om hälsa och krafter står mig bi hoppas jag få fortsätta ännu några år. Lagstiftningen fortgår med rekordfart och det blir allt svårare att följa med i utvecklingen. Man behöver bara nämna ordet EU så kan en var förstå vilka svårigheter vi jurister har att följa med i utvecklingen. Dessbättre utbildas allt flera specialister. Den gamla kåren av allmänpraktiserande advokater försvinner så sakteliga. Man får anta att klienterna tjänar på detta men något av tjusningen kring yrket har onekligen försvunnit.

Föredraget hållet i Heimdall år 2000.